A
* Acetum.

Materia, Locus.

Aceti materia præſtantiſſima eſt vinum, quod ſoli ardenti certo temporis ſpatio expoſitum, aceſcit. In regionibus vino deſtitutis, aquam lupulo & frumento coctam, quam Cerevisiam appellant à materia, ſcilicet Cerere, adhibent; alibi liquores pomis aut aliis frugibus expreſſos.

Chrysippus Philoſophus Cnidium acetum reliquis præfert, & Ægyptium. *Ariſtophanes* Sphettium præponit. Meminit Cleonei aceti, veluti eximii, *Diphilus*. Magno in pretio habetur & Decelicum. *Athen. lib.* 2. *c.* 30. In Germania & Belgio, excellit Argentoratenſe, quodque ex vino Rhenano confectum, cæteris præcellit.

Tradit ex Varrone *Ioan. Pierius lib.* 58. *hieroglyph. c.* 58. in fine, Qui ex vino acetum horarum trium ſpatio conficere voluerit, radicem betæ contuſam in dolium injiciat, & illicò aceſcet.

B

Acinacis.

☞ *Vide Gladius.*

---

* Acies.

Definitio & Acceptio varia.

Acies apud hiſtoricos accipitur, ſecundum Frontinum, pro inſtructo exercitu. Eſtque diſpoſitio certa militum ad conflictum cum hoſte ineundum, aut ipſius inſultum repellendum vel ſuſtinendum. Ad utrumque enim ſolent in caſtris duces aciem diſponere, & in ea militem continere. Græci παρατάξιν dicunt, præſertim ſi ad dimicandum manus promptæ fuerint, & arma expedita. Fortaſſis ab acumine etymon nominis deſumptum eſt, quòd videlicet acuto ferro tunc res agatur, vel quòd acies ipſa in acumen dirigi
C ſoleat. Nota ſiquidem vocis hujus uſurpatio pro acumine falcis, gladii, aut alterius inſtrumenti ſectilis, ἀκονὴ Græcis ἀπὸ τοῦ ἀκονεῖν dicitur. Denique pupilla oculorum acies appellatur apud Ciceronem *in ſom. Scipion. & lib.* 2. *de natura Deor.* Hinc pro ingenii perſpicuitate per translationem accipitur: eoque utitur *Cic. in Catone*. At prior acceptio communior eſt, & hujus loci.

ACIERUM DIRECTIO,
Instructio.

Scripſerunt de hoc argumento multa ingenioſè ſimul & eruditè Onoſander, Ælianus, Nazarius, Vegetius, & Frontinus, multaque curioſè circa illud obſervarunt ex variis hiſtoriarum traditionibus. Nos è multis pauca dabimus velut in compendium relata, uberiorem eorundem cognitionem & tractationem præfatis ſcriptoribus relinquentes.

Multipliciter & variè inſtruitur acies. Nam armaturæ, militum, locorum, copiarumque hoſtilium habenda ratio eſt. Et varias hujuſmodi rationes, ut occaſio exigere videbitur, experiri ſciet Imperator. Quæ verò abſque rerum ſingularum inſpectione multis ordinum diſpoſitionibus convenire
D poterunt, ea ſummatim deinceps perſequar.

Copias equeſtres Imperator non pro arbitrio ſuo, ſed ut neceſſitas coget, ordinabit, & hoſtium equitatu inſpecto, ſuos equites contrà conſtituet.

Eo autem modo diſponat, quo inſtrui ſolet pugna in cornu, ut & à fronte, & à latere pugnare poſſint, in ampliore loci ſpatio expeditiores, & ut cæteri, qui hos ſubſequentur, equeſtri arte uti commodè valeant.

Levis armaturæ milites, jaculatores, ſagittarios, & funditores, in primo agminum ordine collocabit. Nam ſi à tergo illi ſubſiſtant, plus damni ſuis, quàm hoſtibus, inferent; ſi in medio, inefficax, & nihil erit tota illorum induſtria: nec receſſim cedere poterunt, ut contentis viribus jacula certiùs vibrent: aut ſi procurrendo conjicere velint, præcedentes ſocii impedimento erunt: funditores verò, nec fundam rotare, nec verbera explicare poterunt, tot ſociis militibus hinc illinc adſtantibus, qui fortè in telorum turbines ipſi quoque incurrent. Sagittarii quidem ante alios diſpoſiti, in hoſtium corpora, velut in ſcopum, jacula ſua dirigent. At ſi in poſtrema, aut media acie ſint; in ſublime jaculabuntur, adeòque ſurſum quidem ſumma vi ſpicula emittent, ſed ſtatim in E
hoſtium capita remiſsè, quaſi jam confutato impetu, decident, nec graviter lædent.

Si fortè armis decernendum ſit in locis, modò per plana depreſſis, modò collis inſtar adſurgentibus, tunc maximè Imperator levem armaturam in locis aſperis collocet. At ſi ipſe planiciem occupaverit, & aliquot ex hoſtilibus copiis in arduis locis conſtiterint, velites erumpere jubeat. Nam faciliùs iſti conjectis telis ſecedere poterunt, & ſi agiles ſint, expeditiſſimè in colles ipſos procurrent.

Interjiciantur inter ordines quoque intervalla quædam, ut ſi miſſilibus conjiciendo abſumptis, nihilominùs hoſtes urgeant, priuſquam manus conſerant, poſſint velites objecto medio agmine, compoſitè converſi, abſque tumultu, ad poſtremos ſeſe recipere: Nec enim totum exercitum tutò circumire, aut in cornua curvari poſſent. Nam ſubitò eos adverſarii pugna commiſſa anteverterent, medioſque ita includerent, ut denſis militibus vim inferre nequirent; ſed potiùs in propria arma impulſi, ordines conturbarent, alio in alium incurrente. Levium autem armorum tranſverſi in cornua impetus, non levem hoſtibus perniciem adferunt: F
jacula enim è lateribus conjiciunt, & hoſtium corpora, quà nuda ſunt, feriunt. Sed inter illa arma fundæ pugna præcipua eſt. Nam plumbei globuli, ob conſimilem aeri colorem, fundis emiſſi, oculos fallunt, & improviſi in hoſtes incautos decidunt, eoſque gravi lapſu vehementer affligunt. Telum enim fervido ſtridore in aere agitatum, igneſcit, & alto inflicto vulnere, in carnem ita penetrat, ut conſpici nequeat, tumore vulneris connivente. Onoſander *cap.* 15. 16. *& ſeqq. Strateg.*

Si levis armaturæ ſubſidio Imp. deficietur, eoque hoſtes polleant, tunc primi denſo agmine conſiſtant, clypeoſque habeant, ad humanæ ſtaturæ modum oblongos, quibus totum facilè corpus obtegatur, & quotquot deinceps uſque ad poſtremos erunt, clypeos hujuſmodi ſupra caput extendant, quamdiu intra telorum jactum manebunt. Sic enim quaſi imbricibus tecti, nihil ab telis damni perpetientur. Sin utrique exercitui præſtò ſint velites, primi, antequam ad manus tota acies veniat, conjectis eminùs telis inter ſeſe decertent, aut in ipſo agminum congreſſu hoſtium latera petentes, telis ſuis utantur. Hujuſmodi enim concertationibus com- G
pellent eos in anguſtum, nec ſine magno tumultu.

Imp. etſi ne ab hoſtibus circumveniatur, maximè cavere cupiat, non ideò tamen in tantam latitudinem phalangem extendat, ut imbecillis omninò tenuiſque ſit. Hanc enim citò perrumpere inciperent hoſtes, viamque ſibi vi facerent: nec jam cornua circumdare, ſed diſiectis mediis copiis, terga adverſariorum opprimere tentarent. Iſtam verò cladem non ſolùm curet evitare, ſed etiam conetur inferre, ſi invalidam & exilem eſſe animadvertat hoſtium phalangem. Sed nec etiam poſtremos ordines in multam denſitatem ita contrahat, ut facilè circumvenientibus hoſtibus intercipi poſſint. Imò eos, qui agminis caudam, & cornuum latera tutabuntur, non minùs obfirmet, quàm ſi in prima acie primi conſiſterent. Nec enim minùs, qui in poſtremis ordinibus ſunt, circumvenientes hoſtes diſſipant, quàm qui ad cornua extenduntur; ſi quidem Imperator futura mente percipiens, aut ultimum agmen explicare voluerit, & inſuper phalangis cornua utrinque promovere, ita ut poſtremi adverſus hoſtium frontem conſiſtant: aut juſſerit, ut ſi jam fortè ab hoſtibus circumventi ſint, ob terga præcedentium terga obver- H
tant ſua, pugnaque decertent ancipiti. Solers quidem ille cenſebitur, qui permultos hoſtes cernens, exigua manu periclitaturus, operam dedit eligendis obtinendiſque iis locis, in quibus propter amnium ſupercilium acie inſtructa, montium ipſorum auxilio, cornua includere volentes excludat; paucis in eminentioribus jugis collocatis, ad hoſtes arcendos ne aſcendere, & ſupra militum ſuorum capita eſſe poſſint.

Ad hæc autem negotia, non ſolùm Imperatoris prudentia valdè confert, ſed etiam fortuna. Talia enim loca fortuita eſſe neceſſe eſt, nec Imperator ea pro arbitrio præparare poteſt. Erit tamen ejus conſiderare, quænã meliora & commodiora erunt. Etenim qui ingentes numero ducunt exercitus, ſæpè acie in lunæ figurã inſtructa progredi ſolent, rati fore ut hoſtes quaſi provocati, pugna, ita ut vir virum legat, implicata, decertent; & hoc modo ſemicirculati progreſſu ſenſim curvato, ambobus cornibus mutua conjunctione in circulum coeuntibus, circumſcripti teneantur. Sed contra hunc polum pari figura non eundum erit; imò tres in partes tribuendæ copię, ac duas quidẽ Imperator hinc illinc hoſtium cornibus objiciet,

A objiciet; tertiam verò in lunatum eorum ſinum immittet, & contra ſtando firmiter obnixo gradu urgebit. Unde fiet, ut ſi in circulari figura permanſerint, qui in media phalange erunt, nihil agant: aut ſi accedendo ad interiora progredi turmatim voluerint, & ſemicirculum recta extendere ſeſe tum invicem elidant, & ordines diſſolvant. Fieri enim nequit, ut manentibus ſuo loco militibus, pugnantibuſque in cornu, dimidiatus ille circulus in rectam ſeriem perveniat. Itaque conturbatis diſiectiſque ordinibus tertia & ſubſidiaria ſuorum diviſione, irruptionem faciat in eos, qui de medio illo fornice in anteriora tumultuariè ferentur. Sin curvati & fornicati conſiſtant, iis velites & ferentarios opponat: miſſilibus enim nec leviter affligentur. Benè etiam Imperatori ſuccedet, ſi toto agmine obliquo, limis ictibus, hoſtilem utramque lunati exercitus partem feriat: ſic enim hoſtes, dum manum totis copiis conſerere diu prohibentur, paulatim altero tantùm cornu depugnante, comprimuntur: primi quoque neceſſariò pugnæ ſeſe immiſcebunt, obli-
B quo & tranſverſo impetu coacti. Nec etiam de nihilo erit, ex adverſo inſtructa acie, pedem ſenſim quaſi metus cauſa referre, aut converſis ordinibus, fugæ ſpeciem recedendo exhibere, & mox quaſi reparata fronte, inſiſtentibus hoſtibus obſiſtere. Interdum enim illi præ gaudio veram eſſe fugam rati, ſolutis ordinibus adverſarios urgent, ac turbidè alii ante alios procurrunt, quibuſcum tunc decertare minimè periculoſum eſt. Illi enim, reſiſtentibus præter ſpem adverſariis, perterriti, fugam ſtatim facient, qui alios olim inſequebantur. *Idem c.* 20. *&* 21.

Et paulò pòſt: Det operam Imp. ut ſelecti aliquot milites ſeorſim extra agmen clanculùm collocati, tanquam ſubſidiarii, inclinantem exercitus partem, prompti illicò paratique ope ſua erigant. Atque aliàs etiam non parùm juvabunt, qui integris viribus adorientur feſſos. Nam & ſuos ſimul jam fatigatos recreabunt, & hoſtes jam fractos ac languidos alacres ipſi urgebunt. Hinc etiam major exiſtet utilitas, ſi quanto Imperatori videbitur ſpatio, remotæ ab exercitu copiæ aliquot clam hoſtibus relinquantur, ut commiſſo jam prælio, id quod à ſpeculatoribus facilè renunciabitur, erumpant, inque
C hoſtes totis viribus impetum faciant. Quod tùm maximè uſurpandum erit, cùm ſeparata auxilia per tempus non ſubvenient. Hoſtes enim rati auxiliares iſtas adverſariis copias adveniſſe, fortè priùs ſe in fugam conjicient, quàm immiſcuerit ſeſe acies; majorem hoſtium, quàm revera ſit, multitudinem adventare exiſtimantes. Ac præſertim quidem ſi improviſi appareant hoſtes, adverſariorum animi percelluntur. Suſpicantur enim gravius quidpiam ſe perpeſſuros, proindèque terribiliora ſibi ventura pericula proponunt. Omninò autem terrificum erit, repentina in eos à tergo irruptione ferri: &, ſi fieri poſſit, noctu cohortes aliquot præmittere, ut circumdatis hoſtium copiis à tergo conſiſtant, & manè pugna jam commiſſa, ex inſidiis poſtremum hoſtium agmen adoriantur. Ita enim ne in fuga quidem ſpes ulla ſalutis illis ſupererit, qui nec retrò ſe convertere poterunt, propter oppugnantes ex adverſo; neque in adverſos hoſtes ire, propter eos qui terga urgebunt ac prement, *c.* 22. *Strateg.*

Eſt etiam prudentis Imperatoris, ordines ita diſponere, ut fratres cum fratribus, amici cum amicis unà ſint. Quum enim, qui in diſcrimine verſatur, proximus illi eſt, à quo diligitur; tunc neceſſariò evenit, amicum pro amici ſalute
D audaciùs depugnare. Pudet quippè gratiam benè merenti non referre; & ſocius ſocium deſerendo, ſi prior in fuga eſſe videatur, erubeſcit, *cap.* 24. *Strateg.*

Rurſus ille ait: Imp. milites ſuos, & pedem referre, & hoſtes perſequi, ordine ſemper ſervato, jubeat, ut non ſingillatim diſperſi, in hoſtium manus incidentes, dum fortè fugient minore clade premantur; & ſi rem benè feliciterque gerant, integris ſemper ordinibus, ac manipulis, majorem hoſtibus perniciem inferant, & fortiores exiſtimentur, ſintque reipſa tutiores. Nam plerumque terga vertentes hoſtes, cùm adverſarios paſſim, nulloque ordine inſequentes vident, conſpirantibus mutatiſque animis, ordines ſuos repetunt, ac reparant, rurſuſque converſi impetum acriter urgendo faciunt. Scilicet fatentur experti, melius tutiuſque nihil eſſe, quàm ordines ſervare; nihil contrà pejus & periculoſius, quàm ſolvere, *cap.* 27.

Leo Imperator inſtruens filium ſuum, quomodo ſe in caſtris gerere debeat, dum manus cum hoſte veniunt conferendæ; ita ſcribit: Deinceps jam de diverſo ſtudio acierum inſtruendarum, quibus aliæ nationes, & quibus Romani Imperatores initio utebantur, verba faciemus, ut iis cognitis, non modò, ſi opus ſit, uti poſſis, ſed alia quædam prætereà E
excogites. Solertia enim Imperatoria, ubi occaſionem rerum gerendarum ceperit, non in iis ſolùm quæ inventa ſunt, conſiſtit, ſed etiam multò plura ac ſæpè meliora excogitat.

2 Aſſidua enim aliqua bellicorum motuum exercitatio, utilitatem permagnam militi apportat: ſed ea hoſtibus facilè indicatur, vel per hoſtium ſpeculatores, vel per transfugas qui ad hoſtes defecerunt. Itaque ſæpè alia excogitata benè atque exercitata aſtutia, irrita, nulliuſque momenti eſt.

3 Quæ à nobis in capite de exercendis militibus commemorata eſt exercitatio, ea, quoniam ſimplex eſt, & ad univerſam aciem accommodari poteſt, neque facilè efferri hoſtibus aut divulgari poteſt, ſatis eſſe militibus idonea & accommodata poteſt.

4 Sin aliqua opportunitas interveniat ad exercitationem agitationemq; militum majorem ſuſcipiendam, diverſis formis exercitationibuſq; turmas, cohortes milliarias, reliquaſque cohortes agitabis, tum iis quæ ad uſum neceſſariæ ſunt, tùm iis quæ ſupervacaneæ ſunt: quæ quanquam omni tempore neceſſariæ non ſint, interdum tamen utiles eſſe ſolent. F

5 Unicuique aciei exercitationique certa quædam nota adhibeatur, ut qui in quotidiano bellicorum motuum uſu milites ſunt, uniuſcujuſque aciei differentiam cognoſcant; neque quaſi peregrini aut hoſpites ignorent, quando aliquid illis agendum præcipitur, quænam potiſſimùm aciei forma ipſo belli tempore ab Imperatore præſcribatur.

6 Forma differentiæ acierum triplex eſt, una utilis, qua etiam Romani uti conſueverunt. Ea eſt, quæ cohortes ſuas confusè inſtructas, & non in proclaſtas, id eſt, curſores, aut vindices; id eſt, defenſores, diviſa eſt; ſed omnes cohortes ſimul inſtructas, neque in tres aut in duas partes diſtributas habet. Qua in parte duobus cornibus, quaſi ad circumcludendos alios, ſatis juſtum ſpatium capientibus, & ad ſe mutuò iterum reclinantibus, dextrum cornu exterius, ſiniſtrum autem interius orbiculatim contrarium inter ſe profectionem obambulent. Qua forma menſe Martio equites inter ludendum utebantur.

7 Alia forma eſt, quando in acie curſores & defenſores inſtruuntur: cùmque hæ partes diviſæ ducentos aut quadrin- G
gentos contineant, longo intervallo à ſe diſtent, & inter movendum velut facto agmine curſores ad inſequendos alios exeant, deinde redeant; interdum quidem per opportuna loca eò dilabantur, & ſimul cum defenſoribus adverſum hoſtes procedant, interdum per eadem ſpatia redeant, & in extremis oris duarum partium iidem appareant, qui ante in illis collocabantur.

8 Alia forma eſt, quando una quædam acies inſtruitur, & media pars in defenſores, reliquæ partes in curſores conferuntur: deinde excurſio quædam quaſi ad inſequendos alios fiat, & media pars quaſi defenſores conſequatur, reliquæ partes utrinque quaſi curſores exeant, tum in redeundo una pars cunctatur, & tardat foris, altera quaſi facto agmine cedit ad defenſores, & rurſus procedente jam ea quæ conſtitit defenſores verſus, altera in occurſum illius currens per unam partem tranſit, atque hoc modo una pars alteri ex adverſo eſſe invenitur, cùm ſe ipſas non pellant.

9 Alia quædam forma eſt huic omninò contraria, quæ mediam partem ad curſores habet, reliquas utrinque partes H
ad defenſores conferat.

10 Conſueta hæc Romanis acies, adverſus omnes nationes utilis & commoda eſſe videtur, quando acies in propugnatores & ſubſidiarios, id eſt, curſores & defenſores, lateranos & corniſtites, tergiſtites & inſidias dividitur, quemadmodum ſuprà à me commemoratum eſt.

11 Hæ exercitationes ſic ſuſcipiendæ ſunt, ut ne hoſtibus notæ pervagatæque fiant. Prima igitur acies inſtructa, ſecundam ſimul ſecum aciem nõ habeat, ſed ſeipſam ſolã, ſine lateranis & corniſtitibus, ſine tergiſtitibus & inſidiis, quę exercitatio maximè ſimplex neceſſaria videtur: & vice ſecundæ aciei, mediocriter intervallo interjecto, paucos quoſdã equites à tergo cõſtitutos habeant, ad quos ſe recipere diſcant. Similiter ſeparatim ſecundã aciẽ inſtrues, & paucos ante equites collocabis, ut diſcat ſecunda acies eos fugiẽtes idoneè recipere. Poſſunt etiam laterani & corniſtites ſuã quandã ante bellum habere exercitationẽ, ut hoc modo univerſus exercitus omnes ad motus aſſuefiat: hi tamen minimè hoſtibus aut cæteris palàm fiant. Hoc fiet, ſi corniſtites, id eſt, qui dextram in partem ad circumcludendos hoſtes collocãtur, ſive à latere æqualiter cum fronte aciei inſtruantur, ubi occaſio cornu

72 Excubiæ intervallo quodam interpoſito ad partes quatuor aciei collocabuntur.

73 Si fieri poſſit, fluvium tranſitu perdifficilem, aut paludem, aut lacum, ad tergus aciei tutò conſervandum habeas.

74 Si belli ſecundus exitus fuerit, neque nimis cupidè illos opprimas, neque negligenter illos inſequaris. Neque enim quemadmodum reliquę nationes faciunt, ſic Turci, ubi primo ſuperantur prælio, ſtatim profligati diſcedunt; ſed omnes vias poſtea quærunt, quemadmodum hoſtes ſuos incurſionibus ſuperare aut fundere poſſint. Sin permiſta acies pluresque pedites fuerint, proviſio quædam jumentorum pabuli habenda eſt. Neque enim imminentibus hoſtibus omninò equites permittuntur pabulari.

75 Hæc igitur bellica conſuetaque Turcorum eſt exercitatio. A Bulgarorum autem forma paucis quibuſdam rebus, quemadmodum antè dictum eſt, differt: reliquis in rebus ſimilis eſt.

76 Hæc nos ad te ſcripſimus, non quaſi adverſus Turcos bellum ſuſcepturi; neque enim propè nos ſunt, neque hoſtes nobis nunc ſunt, ſed ſe ſubjectos potiùs nobis conantur oſtendere.

77 Sed ut ſcias acierum & inſtructionum varietatem, & idoneis temporibus opportunè illis utaris, ſicubi utile aut commodum judicaveris, quæ multo cum labore ac ſtudio ab aliis inventæ ſunt, atque etiam adverſum illos alias contrarias moliri atque excogitare poſſis.

78 Sunt quædam nationes, ut Galli, & Longobardi, quæ olim in infidelitate verſabantur, nunc veram Chriſtianorum fidem nobiſcum complexi ſunt: è quibus aliæ ſociales nobis, aliæ ſub imperium noſtrum ſubjectæ ſunt. Atque iis privatæ quædam militares acies, quas partim per manus ab aliis acceperunt, partim bellandi conſuetudine invenerunt. Quæ omnia non ideò tibi commemorabo, ut bellum illis inferre poſſis: quomodo enim adverſus ſocios, & ſubjectos, & ejuſdem fidei participes, & nobiſcum conjunctos homines, bellum ſuſciperemus? ſed ut iis cognitis, quæ contraria ſunt illis, ſi quid tale uſus poſcat, adinvenire poſſis, & adverſum quaſcunque molitiones hoſtium, contrarias illis in promptu habeas.

79 Nam & Sclavi quoque olim erant, quando trans Iſtrum, quem Danubium appellamus, habitabant. Hos expugnabant Romani, cum paſtorum more vitam tranſegerunt, qui antequam Iſtrum tranſirent, ſub jugum Romanæ ditionis colla ſubmittebant. Iſtorum mores atque inſtituta nullo modo prætermittenda judicavi, ſed omnia tibi percenſere pro viribus enitar, ut apis inſtar, ex unoquoque quod optimum atque utiliſſimum eſt, delibes.

80 Galli & Longobardi libertatis rationem plurimi æſtimant: ſed Longobardi magnam hujus virtutis partem amiſerunt. Galli autem admodùm audaci infractoque animo ſunt, in bello ſtrenui ac penè temerarii. In magno opprobrio ignaviam & parvam retroceſſionem ponunt, atque eam fugam eſſe exiſtimant, & facilè ac ſtrenuè præ mortis contemptu, tum equites tum pedites manus cominùs conſerunt.

81 Quando igitur in equeſtribus præliis in aliquas anguſtias deducuntur, una omnium conſenſione ex equis deſcendunt, & pedites ſe inſtruunt, & pauci contra plures ſe armant, aut ſi id minùs poſſunt, prælio deſinunt.

82 Armantur ſcutis, haſtis, ſpathis brevioribus, quas ex humeris loris quibuſdam geſtant: quidam autem accinguntur illis.

83 Pedeſtri prælio admodùm lætantur, & vehementibus incurſionibus.

84 Inſtruuntur in præliis, ſive pedites, ſive equites, non aliquo certo & definito modo, & in acies aut turmas aut cohortes dividuntur, quemadmodum Romani, ſed per tribus & familias & cognationes ſæpè etiam conjurata quadam amicitia. Itaque quidam amicis interfectis ſæpè in prælio permanentes, ſeipſos in maxima pericula conjecerunt, ut illorum vicem ulciſcerentur.

85 Frontem aciei æqualem & denſam in prælio habent.

86 Confligunt equites & pedites univerſi cum impetu, & vehementer ac impetuosè ruunt omni timore vacui.

87 Minùs obedientes præfectis illorum ſunt, & potiſſimùm Galli, ac voluntariè ad certum tempus, etiam antequam à præfectis accerſantur, in expeditione ſunt. Hoc tempus ſi prætereat, & illis diutiùs manendum ſit, hunc temporis tractum moleſtè ferunt, atque ab expeditione ſua diſcedunt, & domum ſe conferunt.

88 Improvidi rerum ſunt, neque varietatis, incolumitatis, aut aciei inſtruendæ, equeſtriſque potiſſimùm, ullam rationem habent.

89 Pecuniis facilè corrumpuntur, quia lucri admodùm cupidi ſunt. Hujus rei experientia nobis conſtat, quòd cùm ex Italia ad res adminiſtrandas permulti eò acceſſerunt, illorum conſuetndine ac moribus imbuebantur, & ab humanitate ad barbariem ac cupiditatem pecuniæ tranſierunt.

90 Vexant illos admodùm ærumnæ ac miſeriæ. Quemadmodum enim mentes audaces ſtrenuaſque poſſident, ita corpora delicata ac tenera habent, & ad labores ſuſtinendos minùs habilia.

91 Calores, frigora, pluviæ, commeatus, aut rerum neceſſariarum inopia, vini potiſſimùm, dilatio belli, illos excruciant.

92 Equeſtris prælii tempore adverſantur illis loca difficilia & condenſa, quia vehementi incurſionis impetu directè cum haſtis ruere ſolent.

93 Damna & offenſiones facilè à tergo aut ad latus ex inſidiis ſuſtinent, quia excubias reliquaſque hujuſmodi molitiones minùs curant.

94 Quòd ſi qui fugam ſimularent, facilè illi diſſiparentur, & ſubitò in eos iterùm converſi, permultùm illos læderent.

95 Sæpè etiam nocturnæ ſagittariorum incurſiones lædunt illos, quia diſpersè & disjectè caſtra ponunt.

96 Sin quis ſe ad confligendum cum illis parans iis moribus atque inſtitutis utatur, haud opus fuerit publica cum illis dimicatione contendere, idque in initiis belli potiſſimùm: ſed inſidiis & improviſis incurſionibus illos adoriri, vel dilatione prælii tempus eludere, vel pacificationem ſimulando commeatum illorum abſumere, vel caloribus & frigoribus audaciam illorum atque alacritatem minuere.

97 Si dilatio & ſimilia maximè fieri poſſunt, quando ad munitiora & difficilia acceſſu loca hoſtilis illorum exercitus accedit, ibi tum haſtis uſi illum locum invadere non poſſunt.

98 Si iis prædictis modis contra illos nihil proficiatur, ſed ad bellum toti ſpectent, ubi exercitum inſtruunt, ſic inſtruant quemadmodum in capite de acie inſtruenda docuimus.

99 Sclavonica natio ſimili vitæ cultu & moribus ac Galli utebatur. Libertatis amans, ſubjici aut imperio parere noluit quando trans Danubium ſua in regione habitavit: unde hunc in locum traducta, atque aliis vi ſervire coacta, indigenis ſuis, & non alienigenis obedire voluit: melius enim putabant, ab indigenis ſuis violari, quàm Romanis parere, & ſub illorum legibus vivere. Qui autem ex illis ſacroſancti baptiſmatis fontem receperunt, ii, quantum in illis eſt, ad antiquæ libertatis formam eum conſervant.

100 Populoſa natio eſt, omnium ærumnarum patiens: calores, frigora, pluvias, nuditatem, commeatus, & rerum neceſſariarum inopiam facilè perfert.

101 Hanc nationem noſter divina quadam ſorte Imperator Romanus, & pater meus Baſilius, à reliquarum gentium feritate traduxit, & Romano more prefectos illis cōſtituens, & baptiſmate ſacro illos imbuens, à ſervitute liberavit, & contra Romanorum hoſtes pugnare inſtituit: itaque ſtudioſè iis in rebus verſatus eſt, ut Romanos hac re ſecuros faceret, qui ſæpè antea Sclavorum populationibus infeſtabantur, & bella multa ab illis illata ſuſtinebant.

102 Erant autem Sclavi ii neſcio quomodo hoſpitibus humani, quam hoſpitalitatem adhuc ſtudioſè retinent.

103 Peregrinis enim benigni ac mites erant, & illos lubenter ac humaniter accipiebant, & à loco in locum comiter deducebant, & ab omni noxa offenſioneque integros & ſecuros conſervabant. Itaque ſi propter negligentiam hoſpitis peregrinus lædatur, bellum ſtatim contra eum movet. Nam fidei magnam declarationem eſſe putat, ſi peregrini vicem ulciſcatur.

104 Aliud prætereà non inhumanum hoc apud eos videbatur eſſe. Captivos enim ſuos non ad infinitam ſervitutem obligabant, ſed ut captivos potiùs apud ſe retinebant, & certum quoddam ſervitutis tempus præſcribebant, ut poſt hoc tempus expletum, certa quadam mercede data ad ſuos redire poſſint, vel ſi mallent, apud illos liberi & amici permanerent.

105 Fœminæ illorum præter cæteras modeſtæ feruntur. Multæ enim virorum ſuorum mortem tam graviter ferunt, ac ſi ſua eſſet, & ſeipſas ſuffocant: vitam enim viduam ac ſolitariam ferre non poſſunt.

106 Milio

106 Milio ad commeatum utebantur: temperantiam in victu maximè colunt: reliquos agriculturæ labores minùs perferunt, quia vitæ liberaliorem cultum magis diligunt; neque adduci poſſunt ut magno cum labore ſumptuoſas epulas parent, atque eas poſteà vorent atque exorbeant.

107 Armantur parvis haſtulis vel jaculis duobus unuſquiſque vir: quidam etiàm ſcutis magnis, quos thyreos vocant. Arcubus enim ligneis utuntur, & ſagittas habent veneno imbutas, quod efficax admodùm eſt; niſi enim qui plagā accepit, vel theriacam bibat, vel aliquod aliud ſalutare præſidium, vel ſtatim plagam omnem præcidat, ne latiùs ſerpat, univerſum neceſſe eſt corpus pereat. Ad loca prærupta & acceſſu difficilia confugere, & ibi commorari gaudent.

108 Quemadmodum in illos Romani incurſiones impetuſque faciebant, ante à nobis explicatum eſt, ubi de nec opinatis incurſionibus egimus, ut tu Imperator quamvis non in illos nunc, ſed in ſimiles tamen illorum, aut in alios barbaros incurſionem faciens (ſi quidem ut utile tibi videbitur) habeas ad omnem uſum in promptu quaſi exercitatum, quod facto opus erit.

109 Quoniam de diverſarum gentium moribus atque inſtitutis verba facimus, haud abs re fuerit de Saracenis, qui rempublicam noſtram perturbant, nunc aliquid commemorare, qua natura ſint, quibus armis in bello utantur, quibus modis noſtri adverſum eos armandi ſunt, & quemadmodum impetus in illos faciendi.

110 Saraceni Arabes ſunt genere, ad ingreſſum felicis Arabiæ olim habitantes. Nunc verò genus eorum in Syriam & Palæſtinam diſperſum eſt, primùm commorandi cauſa, deindè ubi ſuperſtitionis ſuæ autor Mahumet fuerat: horum locorum ditionem, & Meſopotamiæ atque Ægypti, reliquorumque ac finitimorum locorum imperium armis occupabant, id quod Romanorum cum Perſis de imperii gloria dimicatio illorum capiendorum occaſionem dabat.

111 Erga Deum impii ſunt: blaſphemiam ſuam pro pietate ducunt. Chriſtum verum & mundi ſervatorem Deum vocare non ſuſtinent. Omnis mali facinoris Deum eſſe autorem arbitrantur: & bello delectari dicunt Deum, qui diſſipat gentes quæ bella volunt: ſuas ipſorum leges ſanctiſſimè cuſtodiunt: carnem ſuam pinguefaciunt, & animum dehoneſtant. Adverſus igitur hanc illorum impietatem, pietate ac religione noſtra pugnemus, & divinas humanaſque leges ſanctiſſimè cuſtodiamus, atque illos ſi poſſumus expugnemus.

112 Camelis ſarcinariis utuntur pro curribus & jumentis, aſinis & mulis: & tympanis & cymbalis in aciebus utuntur, quibus equos ſuos aſſuefaciunt: & hujuſmodi ſonis ac ſtrepitibus hoſtium ſuorum equos perturbant, & in fugam conjiciunt. Sed & Camelorum quoque aſpectus equos perterrefacit, & ulteriùs progredi non patitur.

113 Camelorum jumentorumque hujuſmodi apparationem ſæpè, ut multæ & ingentes copiæ videantur, in medio exercitu collocant, & crebra flamula illis imponunt: ut illorum turba magna, multitudo hominum eſſe videatur.

114 Calida corporis conſtitutione ſunt, in tam calida mundi plaga degentes. Pedeſtres copias dicunt ſe Æthiopibus ſagittariis, qui armis gravibus nudantur, roborare, & ante equites quaſi leves collocare. Iſtis uſi, videntur hoſtibus inexuperabiles eſſe.

115 Pedites ſui equis vehuntur, & poſt equites ſedent ex equo, quando prope regionem ſuam expeditio eſt. Utuntur armis etiam equites illorum, ſagitis & ſpatis, haſtis, ſcutis & ſecuribus. Armaturam geſtant galeas, thoraces, caſſides, ocreas æneas, brachialia, & ſi quæ alia ad Romanorum formam arma ſunt. Zonas & fræna & gladios, reliquaque hujuſmodi, argento exornant ambitioſiùs.

116 Neque cùm perſequuntur alios, neque cùm ab aliis exagitantur, aciem illorum diſſolvunt. Sin acies illorum diſſolvatur aliquando, minimè ad formam ſuam revocari facilè poſſunt, ſed ſolùm de ſalute laborant.

117 Audaces ſunt, ſi victoriam ſperent: ſin deſperent de victoria, timidi valdè ſunt. Omnia enim, etiam quæcunque mala ſunt, à Deo provenire aſſerunt. Quòd ſi qua adverſa fortuna vexentur, quaſi à Deo immiſſa, non repugnant, ſed conflictationis offenſionem accipientes, omnem contentionem prælii remittunt. Somnolenti ſunt, ac propterea nocturna prælia pertimeſcunt, idque potiſſimùm quando alienam terram incurſant. Itaque vel ad munita loca diſcedunt, ibique tota nocte cuſtodiam habent, vel caſtra ſua tam diligenter muniunt, ut nocturnis hoſtium irruptionibus non perturbentur.

118 Quadratam & oblongam aciem ſemper inſtruunt, quæ tutiſſima eſt, ad oppugnandum difficillima in hoſtium irruptionibus.

119 Hac forma utuntur tum in itinere faciendo, tum in manibus conſerendis, & magna ex parte Romanos imitantur, tum in aliorum rerum bellicarum formis & experientia præliorum exercitati, iiſdem modis nos invadunt, quibus à nobis anteà profligabantur.

120 In aciebus ſuis firmi ſtabileſque conſiſtunt, neque cum celeritate hoſtes invadunt, neque facilè ad deponendum prælium jam incœptum pertrahuntur.

121 Conſiſtunt in acie, & perferunt impetum illorum qui in illos acriter invadunt moderatè: ubi verò relangueſcere impetum hoſtium vident, tum excitati vehementer ac ſtrenui præliantur.

122 Hoc non modò in pedeſtri prælio, ſed etiam in navali faciunt: & poſtquā feriendo & tela conjiciendo hoſtes exatiati ſunt, ſcutis ſimul addenſatis ea omnia cùm ſuſtinent, ſtatim conferti ſe colligunt, & manus conſerere incipiunt: cum quibus prudenter ſemper ac circumſpectè dimicandum eſt.

123 Cautione & conſtitutione quadam rerum bellicarum longè meliore approbatione cæteris nationibus utuntur, quemadmodum à præfectis noſtris ad illos ſæpè accedentibus, univerſumque rerum ſtatum indagantibus, cognovimus, & ex aliorum narrationibus ad nos delatis audivimus, & à noſtro pientiſſimo patre, qui perſæpè adverſum illos bellavit, accepimus.

124 Frigus illos & hyems & largæ pluviæ vexant: itaque iis temporibus potiùs quàm ſerenis adoriendi ſunt, quia arcus illorum propter cœli humiditatem languidi ſunt, & univerſum corpus quaſi effœtum debilitatur. Ejuſmodi enim temporibus à Romanis capti incurſionibus & populationibus, atque interfecti ſunt.

125 Serenis igitur calidioribuſque anni temporibus oblectati, in unum conveniunt, ac æſtate potiſſimùm, & in Tarſo Ciliciæ civitate cum indigenis pacem faciunt: reliquis temporibus ex Tarſo & Ædanis & aliis Ciliciæ civitatibus in Romanos incurſiones faciunt.

126 Tum igitur adoriendi ſunt, hyemeque potiſſimùm quando ad prædam exeunt: hoc fiet, ſi copiæ noſtræ occulto aliquo in loco propè clam permaneant, & egreſſum ad prædationem animadvertant, ſic enim vaſtabunt eos: vel etiam magno cum numero & bellico apparatu inſtructi, illos iterùm convenientes adoriantur.

127 Periculoſum enim eſt, quemadmodum ante à me commemoratum eſt, publico in prælio periclitari, quanquam admodùm videantur hoſtes ſuos ſuperaturi: fortunæ enim exitus incertus.

128 Conveniunt ad bellum non arceſſiti, aut deſcriptionibus aſſignati, ſed ad bellum voluntariè confluunt omnes divites, ut pro ſua ipſorum patria conducti moriantur, pauperes, ut aliquam prædæ partem lucrentur, arma illis indigenæ ſuppeditant: & fœminæ potiſſimùm virique hoc modo participes rei bellicæ ſunt, magni officii loco ponentes, armare eos, qui propter imbecillitatem corporis armare ſeipſos non poſſunt. Atque hæc de Saracenis, qui barbari infideleſque ſunt, à nobis dicta ſunto.

129 Romanos non ſolùm hoc oportet conari, ut alacri animo milites ſint, & qui nondum in bello fuerunt, adverſus eos prælium ſuſcipiant, qui Deum noſtrum univerſitatis regem Chriſtum blaſphemant, & omninò illos quantum poſſunt juvent & proſequantur tum donis tum armis tum piis votis, qui adverſum Gentes bella ſuſcipiunt; ſed & plura iis efficere, ædes & familias eorum qui cum alacritate animique promptitudine ad bellum iverint, beneficiis ac benevolentia proſequi, & ſi quid iis qui in exercitu ſunt, aut equis eorum opus fuerit, ſive ſumptus ſive arma iis ſuppeditent, & liberaliter ſubminiſtrent.

130 Hoc ſi fieret, cùm longè majores Romanorum copiæ ſunt, benè atque idoneè armatæ, delectique propter robur ac ſtrenuitatem viri, nullaque re neceſſaria defecti, facilè Deum propitium habentes, de barbaris Saraceniſque victoriam reportabunt.

131 Si enim armatura, ſagittiſque potiſſimùm & telis plurimis, & multitudine hominum, & ſtrenuitate, & idoneis cōſiliis, & molitionibus militaribus abūdaverimus Rom. cōtra illos, tum divino conſilio, tū victoria ex illis nō deſtituemur.

132 Hæc enim gens propter ſpem prædæ, & quia belli pericula

ricula

A ricula minùs timent,ad magnã facilè multitudinem congregantur, ex omni Syria interiore & Palæſtina, & imbecilles atque imbelles viri propter hujuſmodi ſpem prædarum ad reliquos fortes milites ſe aggregant.

134 Si verò Chriſti præſidio adjuti, benè inſtructi atque armati, alacriter cum illis pro animæ noſtræ ſalute quaſi pro Deo & cognatis & reliquis Chriſtianis fratribus dimicantes, nos illis opponamus, magnam in Deo ſpem habemus, nos nullam offenſionem accepturos, ſed omnem victoriam reportaturos.

135 Ubi illi prædandi cauſa Taurum tranſierint, in ipſis viarum anguſtiis, quando fatigati admodùm revertuntur,& prædam jumentorum aut aliarum rerum referunt, in excelſis quibuſdam locis ſagittarii & funditores collocandi ſunt, & cum equitibus dimicandum ita eſt. Vel ſi aliter uſus ferat, inſidiis, aut aliis molitionibus, aut ſaxis ingentibus devolutis, vel obſtructione viarum arboribus objectis, aut aliis modis à nobis antè commemoratis, aut ſi quid aliud ad uſum idoneè invenire potes, adoriendi ſunt.

136 Aciem ſuam non diſſolvunt, ſi quis aut duo aut tres B invaſerint eos, donec vel victoria freti inſequantur, vel de victoria deſperantes fugę ſe mandaverint.Itaq;primò incurſio in illos ſagittis eſt facienda. Si enim equi illorum, qui Parii dicuntur, & Æthiopes reliqui ſagittarii equites vulnerentur & feriantur, cùm nudi ſint, facilè in fugam ſe conjicient: quia equos quos plurimi faciunt, & per quos ſe ſalutem comparare arbitrantur, incolumes cuſtodire magnoperè laborant.

137 Equi ſi pereant ſagittis veneno imbutis, ſimul intereunt qui vehuntur equis: ſin ſagittas imbutas eſſe cognoſcant, antequam percutiantur, aufugient.

138 Neque enim tantùm gloriam nomenque expetunt Saraceni,cum ad prælium exeunt, quantùm cupiditatis cauſa & rerum neceſſariarum conquirendarum gratia: neque enim agros colere norunt, ut indè pauperes vivant, ſed gladio ſuo ab ineunte ætate vel vivere vel mori diſcunt: undè una de illis victoria multis periculis Romanos liberat, ubi enim viderint eos, qui ad bellum exierunt, nequaquam reverti, ſed à ſuis jam deſiderari, non jam audebunt tam incircumſpectè ad bellum poſteà procedere.

C 139 Cilices Saraceni univerſum quem habent peditatum, ad utrumque genus prælii parant, tum terreſtri per Tauri montis exitum, tum mari per navigia, quæ illi Cumbaria appellant. Quando autem terra non egrediuntur ad prælium, conſcendunt mare, ibique prædantur, aut in maritimis locis conſident ad prædam quærendam, aliàs ad Romanorum agros populandos exeunt.

140 Speculatores abs te diligenter emittendi ſunt,qui res illorum cognoſcant, ut contra eos exercitum idoneum præpares, ut quando è terra continente exeunt, præfecto claſſis indicetur, qui in Tarſenſium & Adoneorum agros maritimos incurſet. Neque enim tam numeroſus barbaris Cilicibus exercitus eſt, ut iidem ad pugnandum terra ſimul & mari habiles ſint.

141 Ad ſummam autem, ſi illos vaſtare cupis,claſſe ſimul maritima, & terreſtribus copiis per Taurum ſimul cum aliis præfectis adoriaris, & impetus incurſioneſque adverſus illos facies, atque ita prædatorum illorum regionem populaberis, quemadmodum clariſſimus atque ampliſſimus pater meus Baſilius Imperator Romanus fecerat.

D 142 Qui Meſopotamiæ,& Syriæ,finitimi Saraceni ſunt, iis molitionibus oppugnabis, quibus paulò antè hoc tempus Imperator exercitus ille utebatur, qui Theodoſii civitatem ab illis occupatam eripuit, & in noſtram poteſtatem redegit: & quoniam equi Romani minùs aſſuefacti ſunt vel aſpectui camelorum, vel tympanorum cymbalorumque ſtrepitui, exercendi ad iſta equi ſunt; præfectorum autem & primariorum virorum potiſſimùm, ut neque aſpectum camelorum refugiant, neque ſonitum tympanorum cymbalorumque formident. Itaque permulta ſunt, quæ quis diligenter intuens, ad iſta excogitare poſſit.

143 Brevi autem quęcumque à nobis de apparatu belli,de armis,armatura,exercitationibus,aciebus bellicis, ac reliqua diſciplina militari cõſcripta ſunt, ea omnia ad Saracenos oppugnandos recenſebũtur;hæc enim gens finitima noſtro imperio, quemadmodũ Perſæ olim fuerant, non minùs ſub noſtrum imperiũ ſubjectos homines vexat,atq;illi olim fecerũt. Itaq; hujus libri conſcribendi laborem ſuſcepimus, ut noſtri adverſus illos paratiores inſtructioreſque eſſent. Aliæ verò acierum formæ à nobis præterea adinventæ ſunt, quibus adverſum barbaros uſus magnam victoriam comparabis. E

144 Variam aciem ad hunc modum inſtrues virorũ quatuor millium. Prima ſit acies quæ propugnatrix dicitur, virorum mille quingentorum: & in tres partes eam divides; dextram, ſiniſtram, mediam, ut ſingulæ quingentorum virorum ſint: ac ita propè ſe mutuò collocabis, ut una acies eſſe videatur. Secundam aciem virorum mille facies, eamque in quatuor partes divides,unius ſagittæ jactu à ſe mutuò diſtantes, ut in unaquaque parte ducenti quinquaginta viri poſt primam aciem collocentur. Quòd ſi primam aciem retrocedere contingat, in vacua interſtitii loca recipiantur, atque adeò unà cum illis acies fiant. Nam quatuor partes ſecundæ aciei tria intervalla faciunt, in quæ prima acies ſe recipiens, ad ſecundam aciem aggregetur. Poſt hos, tergiſtites inſtrues, homines quingentos; quos duas in partes à tergo divides, dextram & ſiniſtram. Hos à tergo ſecundæ aciei inſtrues, ac ſi tertia acies eſſent, ut unaquæque pars 250. viros habeat, ut ſi quando opportunum ſit,& ipſi ad ſecundam aciem adjuvandam progrediantur, quæ jam primã receperat. Has tres acies ad uſum ſeparatas, propinquitate conjunctas, ad ſe mutuò adjuvandas idoneas eſſe perſpeximus. F His adjunges cornua propè, & coram prima acie ad dextrum latus corniſtites, ad ſiniſtrum lateranos: iique ex ducentis viris conficiantur, ut ad hoſtium aciem ambiendã corniſtites parati ſint: & ad hoſtes, qui circumcludere vos conantur, impediendos, laterani inſtructi ſint. Præter hos utroque in latere eminùs cohortes duas ducentorum virorum collocabis, quas hinc atque illinc aciei inſidiis collocabis, qui disjuncti & confertim proſiliant, & hoſtium latera invadant. In tribus autem vacuis ſpatiis atque intervallis ſecundæ aciei viros centum aut ducentos collocabis, ut videatur una junctaque acies eſſe. Hi, ſi quid opus ſit, locum dent primæ aciei ad hæc intervalla ſe recipienti: ſin minùs, ad fugam incitatos reprimant, & ad ſuam ipſorum acié eos impellant, & tergiſtites magnoperè cum illis poſteà juncti adjuvabunt: quæ res non parvo præſidio eſt iis,qui in prælio fuerint. Qui reſtant centum viri,cum imperatore ipſo ſimul in expeditione procedant,ut ſi quando adflictę parti ſuccurrendum ſit, ii eò miſſi magnum in bello momentum adferãt, & præſentia ſua inclinatam partem ſublevent. Atq; ad hunc modum prima, ſecunda, tertia acies inſtructæ, militiæ noſtri G Laterani, Corniſtites, Tergiſtites, & inſidiæ, & in interſtitiis qui ſunt poſiti, & qui in ſubſidiis cum imperatore ſunt quatuor millibus virorum deſcribantur. Imperator medium primæ aciei locum obtinebit, inſtruat ac provideat, quæ facto opus ſunt, ſecumque hoc centum virorum habeat ſubſidium. Sin majoribus copiis uſus ſit, ad turmarcham, qui olim imperator, nunc metarcha aut turmarcha dicitur, mittere opportet. Turmarcha autem ſingulis partibus ſive turmis anteponi debet: omnibus autem præſit imperator. In ſingulis turmis drungarii ſive Tribuni ſint, & comites ſub illis, reliquique præfecti qui regant gubernentque exercitum, & ad propoſitum prælium incitent.

145 Primæ aciei multitudinem ad hunc modum divides. Tertiam partem ejus, quos noveris fortes ſtrenuoſque eſſe, incurſores divides, beſſem reliquam in defenſores, ut ii ſe hoſtibus objicientes quaſi propugnatores, drungiſti, id eſt, confertim ſine acie in hoſtes procurrant. Quòd ſi in fugam illos verterint, ſequantur defenſores ſive vindices, aciem inſtructam non deſerentes, ſed diligenter ſervantes. Sin premantur curſores ſive proclaſtæ, & retroceſſerint, ut cum H acie defenſores illos excipientes hoſtes reprimant. Sin quid gravius contingat, ſecunda acies & tergiſtites præterea opẽ ferant, atque adeò hoſtes inſequantur, ſibi mutuò opem, ſi quid uſus poſtulet, ferentes. Neque enim mihi tutum videtur eſſe, omnes una in acie ponere, ne ſimul pugnantes ſimul in periculum veniant, & in fugam ſe conjiciant. Hìc autem quanquam prima adflicta ſit, ſecunda tamen firmiter conſiſtit, atque illi opem ferre ſolet:quod ſi quid gravius hęc quoque patiatur,tertia tamen ſecurè invadat. Atque ita noſtræ tres acies firmæ adverſus unam hoſtium aciem contendentes, facilè eam ſuperare atque expugnare poſſunt, & in fugam præcipitare, adjuvantibus ad hanc rem lateranis & corniſtitibus.

146 Hæc quatuor millia ex delectis ſtrenuiſque viris fiant & in bello gerendo exercitatis: neque enim de plebeis ac fortuitis hominibus mentio à nobis facta eſt, ſed de ea acie quæ poſſet arma gerere, & alacriter dimicare.

147 Contubernia hujus aciei ad decem virorum altitudinem facies,ut in unaquaque acie duo viri ſint, alter lochagus,

A gus, ſive decanus, aut præſtes: & ultimanus, ſive caudanus, ſive quintanus: quos ſtrenuos idoneoſque viros eſſe oportet, & idoneis armis inſtructos. Atque ad hunc modum altitudine acierum inſtructa,ad longitudinem quam κατὰ ζυγοῦ tranſverſam altitudini appellant, quantùm numerus & latera patiuntur, inſtruat.

148 Quoniam, quemadmodum nunc poſuimus, prima acies in tres partes dividitur, unaquæque pars 50. contubernia habet, quæ ſingula decem viros habebunt, à lochago, id eſt, decano, ad οὐραγὸν, id eſt, ultimanum, ordine locatos, ut univerſa contubernia primæ aciei 150. ſint, id eſt, viri mille quingenti. Secunda acies habeat in quatuor illius partibus contubernia viginti quinque ſingulis, univerſis centum contubernia, id eſt, viros mille. Laterani habeant contubernia viginti, viros ducentos: ſimiliter corniſtites contubernia viginti, viros ducentos habeant. Inſidiæ præterea hinc atque illinc aciei contubernia viginti, viros ducentos ſingulæ habeant: univerſæ contubernia quadraginta, viros quadringentos, qui in intervallis inanibus ſingulis locantur ſecundæ aciei, contubernia decem virorum, ſimul trecentorum, B & qui præterea imperatori adſunt centum viri.

149 Reliquæ acies, exceptis curſoribus, ordine quodam inſtruantur,Laterani,Corniſtites. Inſidiæ non ſemper inſtructæ, ſed pro uſus ratione interdum drungiſti, id eſt, confertim incurrant, interdum ordinem ſuum conſervent.

150 Eligentur ex iis deſignatis quatuor millibus virorum, præfecti delecti mille trecẽti quadraginta ſex,quintani octingenti, decani quadringenti, quinquagenarii octoginta, centuriones quadraginta, comites viginti, drungarii quatuor, turmarchæ duo. Ita erunt Præfecti majores, tum minores mille trecenti quadraginta ſex. Sicque in univerſo exercitu eligantur ii ſtrenui milites. Summam totius numeri, vel univerſum reliquum exercitum potiùs, quod thema dicitur, horum quatuor mille virorum delectorum, armatis equitibus ac ſtrenuis militibus complebis, quemadmodum tibi ad opportunitatem temporis idoneum videbitur.

151 Atque hæc quidem ita nobis deſcribantur, ſi minor fuerit hoſtium exercitus, aut ſi æqualis. Sin longè plures hoſtium copiæ fuerint,ad prædictam formam exercitum duplicabis, totidem pluribus ad exercitum tuum adjectis, ut uni- C verſa acies octo millium ſit, & ſingulæ cohortes æqualem, atque anteà, numerum habeant. Sin non ſatis fuerit duplicare, triplicabis exercitum, duos alios duces adjunges cum militibus delectis & ſtrenuis, ut fiant univerſi duodecim millia virorum. Itaque prædicto more univerſus exercitus deſcribetur, triplicatis unaquaque in acie militibus.

152 Si cum paucis & ſtrenuis hoſtibus negotium futurum eſt, videturque tibi utile eſſe uno exercitu omnes inſtruere, tres facito acies,ſingulas quatuor millium, quemadmodum prædiximus: vel etiam ſi pluribus millibus pro ratione copiarum tuarum abundaveris, & prima acie irruentes hoſtes excipies, & dum ii hac exercentur, ſi in fugam vertantur, quieſcere cæteros facies. Sin minùs,tum altera acies à tergo illorum invadens, irruptionem in eos faciet: quare non parùm hoſtes profligabuntur. Sin ne ſic quidem ſuperentur, ſed fortiter reſiſtant, tantùm tertia vel ad latus vel à tergo invadens, & ſimul cum aliis hoſtes circumcludens, funditùs delebit; quamvis enim audacia quaſi calore aliquo imbuantur hoſtes, carne tamen vacui non ſunt, ut vulnera illata ſentire non poſſint.

D 153 Si cum magnis & ingentibus copiis conflictatio tibi futura eſt, quatuor millia unam in aciem conferes, & multitudinem copiarum tuarum tres in partes divides, quemadmodum prædixi, in primam & ſecundam aciem, in tergiſtites & lateranos.

154 In corniſtites præterea & inſidias reliquaſque cohortes,quas ſupra recitavi, divides, itaque inſtructus atque apparatus prodibis ad confligendum cum curſoribus, id eſt, proclaſtis primę aciei & corniſtitibus, ſi ita uſus ferat, quemadmodum in capite de belli apparatu diximus. Sin plures adhuc hoſtes fuerint, majorique exercitu opus ſit, reliqui Orientis præfecti ſuis cum copiis adſint ad hujuſmodi uſum parati, in quibus delecti viri ab improbis & ignavis ſeparentur, ut in unoquoque themate, id eſt, caterva, quatuor millia virorum ſint, propter millitum noſtrorum diligentem hanc ad formam exercitationem: & qui ſpectati viri ſtrenuique fuerint, ad exercitum tuum aggregabuntur, & tecum hoſtes invadent. Hanc ad formam etiam triginta millia hominum inſtrui in acie poſſunt, ad fortiter & ſtrenuè inimicos oppugnandos, *cap.18. rei bellicæ*.

ÆLIANUS de Aciebus inſtituendis hoc modo loquitur. E Primus omnium,quos noverimus, poeta Homerus,acierum inſtruendarum ſcientiam tenuiſſe, ac homines ea præditos facultate probaſſe laudaviſſeque videtur. Quale illud de Meneſtheo carmen legimus:

Nulla quidem huic ſimilem mortalem protulit ætas,
Ordine qui Martis turmas equitemque locaret.

Et quidem de Homerica diſciplina armorum legimus opera Stratoclis, Hermiæ & Frontini noſtræ ætatis viri conſularis: ſed latiùs Æneas genus id inſtruendi expoſuit, qui de tota quoque re militari ſatis operum edidit,quę Cyneam Theſſalum redegiſſe in brevitatem conſtat. Pyrrhus etiam Epirota,quemadmodum copiæ inſtrui deberent, ſcripſit: & Alexander ejus filius, Clearchus, itemque Pauſanias, Evangelus & Polybius Megalopolitanus, vir in vario literarum ſtudio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atque Iphicrates, Poſidonius Stoicus etiam artem inſtruendarum acierum ſcripſere, pluresque alii aut prima quædam imbuendi rudimenta edidere, ut Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inſcripſerunt. Verùm enumerare omnes, qui aliquid de re militari ſcriptum reliquerunt, longum & ſupervacuum eſt: omnium ta- F men opera legi, & quid de iis judicem, dicam; omnes ferè ita mihi unanimiter ſcripſiſſe,quaſi docere homines vellent non ignaros, ſed ſatis earum rerum peritos, quas explicare ſtatuerent. Quod igitur nobis commodum, cum primùm rei ejuſmodi diſciplinam affectaremus, occurrebat, ut neque præceptores noſtræ ætatis idoneos haberemus, neque ſatiſfacere poſſe veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur, ne aliis eveniat, committamus: quamobrem quoties minùs ſententiam noſtram verbis ſatis exprimere poſſumus, adjumento utimur figurarum deſcriptionis: ut ipſe conſpectus viſu intelligentiæ ſubveniat.Nuſquam tamen antiquorum autorum vocabulis uti omittam: ut qui primus his noſtris erudimentis imbuatur, nihil poſteà peregrinum ſibi ſonare arbitretur, cùm illorum opera audiet. Credo autem neminem fore, qui noſtra hac via & ratione inſtitutus, non facilè veterum quoque omnia poſſit opera intelligere. Utilem omnium maximè diſciplinam hanc eſſe, intelligi ex iis licet, quæ Plato Philoſophus in eo opere, quod edidit de legibus, diſſerit. Cretenſium enim legum latorem ita leges condidiſſe affirmat, tanquam homines ſemper parati eſſent G ad bellum, atque in procinctu dimicandi conſiſterent: omnibus namque inter ſe urbibus bellum geri, quod non aliquo præcone aut feciali, ſed ab ipſa rerum natura indiceretur. Quod cùm ita ſit, quænam alia eſſe poteſt diſciplina vel potior, vel humanæ vitæ commodior, quàm hæc rei militaris? Initium verò ſumendum ab iis cenſeo, quæ abſolutè ad bellum atque perfectè apparantur, quarum duplices eſſe copias novimus: aut terreſtres enim, aut navales. Terreſtres, quæ terra prælientur; Navales, quæ mari aut fluviis claſſe decertent. Sed de inſtructione navalis ordinis aliàs, nunc quæ ad terreſtrem pertinent,expeditionem exponemus. Hominum igitur, quos ad bellum colligimus, numerus ita conſtat, ut partim bellatores ſint, partim imbelles, tantùm ad uſus neceſſarios bellatorum & miniſteria accommodati. Bellatores ii ſunt, qui ad decertandum inſtruuntur, armiſque adverſarium invadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, ut medici, ut tabernarii, ut ſervi, & cæteri, qui exercitum miniſterii cauſa ſequuntur. Bellatorum alii pedites,alii vectores. Pedites, qui pedibus in terra enituntur: Vectores, qui aliquo H feruntur vehiculo:quorum duplex eſt genus.Nam alii equis, alii elephantis vehuntur: quinetiam qui equo utuntur, ſeorſum in duas partes diſtinguuntur: quippè qui aut in curribus conſtent, aut equis ipſis inſideant: hæ ſunt uniuerſi generis differentiæ. Membrum pedeſtre atque equeſtre multiplex eſt:quod verò in elephantis & curribus verſari propoſui, inulla evariat differentia. Pedeſtris itaque ordo in partes digeritur tres,Armatores, Velites, Peltatos. Armati graviſſimis inter pedites armis uti conſueverunt more Macedonum, & ob eam rem gravis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati ſpeciale accipiunt. Nam ſcutum amplius & rotundum gerunt, & haſtam longiorem. Velites leviſſimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eoſdem licuit: non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum, aut ſcutum grave gerere ſoliti ſunt; ſed telis tantùm utuntur, aut ſagittis, jaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum eſt. Peltatis ſimilis Macedonicæ illi armatura in uſu eſt, ſed levior. Nam & pelta ſcutum parvum leveque eſt, & conti eorum longè ſariſſis ſunt bre-

A breviores: denique genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum eſt, videlicet gravius, quàm velites, levius, quàm armati: quamobrem ſunt complures, qui eos cum velitibus jungant, & utroſque vocare velint levem armaturam. Equeſtres copiæ quæ à quadrigis ſejungi, & per turmas locari debent, modo armandi inter ſe diſtant. Pars enim armis tota obſepta eſt, & hinc cataphracti nomen ſortita eſt, pars non tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui non ſolùm ſua corpora, ſed etiam equos lorica undique muniunt. Partis autem non cataphractæ, alii haſtati habentur, alii ferentarii. Haſtati, qui manus conſerunt, & cominus haſta decertant, quorum alii ſcutum gerunt, & inde ſcutati dicuntur; alii ſine ſcuto haſta impugnãt, qui nomine ſpeciali haſtati vocantur, & contacti. Ferentarii equites ii dicuntur, qui eminus ſolent dimicare: quorum alii jaculis, alii arcu utuntur. Jaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu utuntur, qui equites ſagittarii, & à nonnullis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo ſunt genera, nam alii longiùs jaculantur, & ob eam rem equites jaculatores dicuntur, & Tarentini ſpeciali vocabulo; alii cum ſemel aut B bis jaculum miſerint, quo leviori utuntur, manus de cætero cum adverſario conſerunt, & cominus pugnare incipiunt, non ſecus, quàm quos haſtatos appellari retulimus. Leves hos nominari ſolitum eſt. Ergo Tarentinorum alii Tarentini nomine ſuo vocantur, qui de longè jaculari conſueverunt: alii leves, qui pugnam cominus ſubeunt. Expoſui genera copiarum numero novem, armatos, peltatos, velites, equites haſtatos, equites jaculatores, equites ſagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: ſed cum phalanx quæque collegia, præfecturas, ordines, numerumque idoneum contineat, atque etiam verba ſortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitii, tum ad prælium ipſum accommodentur, de his ſingulis doceamus neceſſe eſt. Primum igitur in hac diſciplina & præcipuum eſt, ut ex multitudine hominum, quam fuſam inordinatamque acceperimus, idoneos eligamus, & locis convenientibus inſtruamus, hoc eſt, decuriemus, & condecuriemus, atque ut numerum ſtatuamus copiarum, qui modicè commodèque ad belli rationem & uſum ſuppeditet, quippè cum & in itinere, & in caſtris & in præliis ipſis inſtructum haberi exercitum ſit perquàm utile.

C Jam ſępiùs magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Æneas ita genus id diſciplinæ definiit, ut ſcientia ſit bellicæ motionis. Polybius verò ſcientiam eſſe inquit, qua homines militari ordini admittantur, decurientur, condecurientur, denique aptentur, & erudiantur ad belli uſum & rationem. Decuriare igitur, eſt decurias inſtituere. Eſt autem decuria numerus hominũ, qui à duce uno poſitione ſimplici ſubindè deductus ſerie, ceſſet vel in octavum, vel in duodecimum, vel in decimum ſextum. Numerus enim decuriæ variè ad hunc modum à diverſis autoribus datur. Verùm in re nobis propoſita ſexdecim deſcribantur: cum hic numerus tum ad phalangis longitudinem modicè habeat, tum, ſi uſus aliquando exigat altitudinem, vel duplari in 32. ut augeantur, vel dimidiari, ut in 8. diminuantur, nihil poſtpoſitis expeditis militibus eſſe poſſit impedimento. Nam ſive jaculentur, ſive funda, aut arcu utantur, facilè ſuo jactu altitudinem phalanges exuperent. Optimus cujuſque decuriæ præponi, & ductor cæterorum omnium eſſe debet, qui & decurio, & decanus, & dux & primus, & præſtes nuncupatur. Ultimum decuriæ tergiductorem vocamus. Totam verò ipſam decuriam, ordinem, verſum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiam, quaſi au-D ctorationem à ſacramento militari appellant. Sed qui enomotiam, quartam eſſe decuriæ partem aſſerant, præfectumque enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimœriam, quaſi bipartita vocant, & principem dimœritam, ita ut ſemidecuriam dimœriam quoque liceat vocitari, & ſemidecurionem dimœritam, qui ſecundus decuriæ eſt: nam qui proximè decurionem poſtponitur, ſubſtes dicitur, qui verò hunc ſequitur, præſtes. Item ſubſtes, qui proximus ab hoc præſtite eſt, ac deinceps in hunc modum præſtes ſubſteſque locatur, ut ordo totus ex præſtitibus & ſubſtitibus poſitis alternatim conficiatur. Undè meritò decuriam ita quoque definiunt, ut verſus ſit ex primis ſecundiſque pro virtute inſtitutis, atque uni decurioni obtemperantibus. Condecuriare, eſt primæ decuriæ ſecundam ita apponere, ut lateri primi verſus decurionis, decurio ſecundi verſus reſpondeat, & lateri ſubſtitis primi decurionis, ſubſtes priùs ſecundæ decuriæ, ac deinceps ad hunc modum. Aſtes verò is dicitur, qui ita appoſitus viget, v.g. decurionis primæ decuriæ aſtes, decurio ſecundæ decuriæ eſt, & ſubſtitis primæ, ſubſtes E ſecundæ, itaque deinceps: quoties igitur poſt ſecundam decuriam tertia, & quarta, & reliquæ deinceps adjiciuntur, talis conſtructio condecuriatio dicitur, totaque coagmentatio phalanx, ſive legio. Cujus longitudo prima decurionum ordinatio eſt, quæ & frons, & facies, & acies, & jugum, & os, & duces, & præſtites, & primi decuriarum vocari ſolita eſt. Quantum verò phalangis penè frontem ad tergi uſque ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum aſtites, jugare dicitur. Stare per directum in latum præſtites ſubſtiteſque, verſare vocabulum accipit. Phalanx ſeorſum in primas ſummaſque partes duas à fronte per totam ſui altitudinem ſecatur, quarum altera cornu dextrum & caput vocatur, altera cornu lævũ & pes dicitur; qua autem lõgitudo ita ſecatur, oris & umbilici nomine utimur.

Poſt armatorum phalangem ponè levis locatur armatura. Equites verò ab hoc loco tertio ſtatuuntur; fieri tamen poteſt, ut uſus vel ſecus diſponi interdum exigat, quod in progreſſu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atque equitum numerus eſſe debeat, & quemadmodum ſingulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate transfor- F mari neceſſitate incumbente conveniat, & quænam diſciplina movendi de ſingulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum ſtatuere certum copiarum nulla probabili ratione poſſumus. Prout enim rem ſuam quiſque plus minuſve apparatus deſiderare intelligit, ita modum deſcribet. Sciendum tamen, eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum transformationẽ poſſint occurrere habiliores, hoc eſt, quoties phalangis longitudinem augere, altitudinem diminuere, aut è contrario agere voluerimus: quamobrem genus numeri illud probamus, quod ſubindè in partes æquas uſque in unitatem poſſit dividi: undè autores qui de acierum inſtructione ſcripſere, magna ex parte phalangem gravis armaturæ numero ſexdecim mill.384. inſtitui cenſent oportere. Leves armaturę ſubduplo ejus numeri, itemque hujus ſubduplo equitum phalangem deſcribunt. Nam 16.mil.ccclxxxiv. numerus dimidiari ſubindè uſque in unitatem poteſt. Formæ igitur deſcriptioniſque gratia hunc ponimus numerum. Undè fit, ut quoniam decuriam ſexdecim hominibus conſtare propoſuerimus, M.xxiv. decurias confici neceſſe ſit. Decu- G riæ in ordines digeruntur, quibus ſingulis vel nomen proprium inditum eſt: duæ namque decuriæ dilochiam, velut duplarem quandam decuriam ſive armaturam conſtituunt, hominum xxxii. cujus ordinis princeps dilochita, duplaris quidam decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiã, quadruplarem dixerim decuriam, faciunt, hominum 64. cui præeſt tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illæ centuriam conſtituunt, hominum cxxviii. decuriarum octo, cujus præfectus centurio, & nonnullis ordinarius dicitur. Duæ centuriæ manipulum reddunt, decuriarum ſexdecim hominum cclvi. cui manipularius præeſt. Sunt qui genus hoc ordinis cclvi. Xenagiam à mercenario mille vocent, ejuſque principem Xenagum. In hiſce ſingulis cclvi. hominum manipulis homines ſuperordinarii quinque habentur: Signifer, Tubicen, Miniſter, Præco, Tergidux. Quadram habere hunc ordinem formam certum eſt longitudine ad xvi. altitudineque ad totidem. Duo manipuli pentacoſiarchiam, cohortem quingentariam componunt, hominum D.xii. centuriarum xxxii. cujus princeps pentacoſiarcha, tribunus minor. Duæ cohortes quingentariæ mœrarchiam, id eſt, cohortem milliariam faciunt, hominum H M.xxiv. centuriarum lxiv. cujus præfectus mœrarcha, tribunus major. Duæ millenariæ meros, hoc eſt, partem conſtituunt, hominum ii. mil. xliv. cujus præfectum mœrarchã à parte, quaſi Partarium dicimus, decuriarum cxxviii. Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupaverunt, præfectumque ejus telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem ſimplarem conſummant, hominum quatuor mil.xcvi. decuriarum cclvi. cujus præfectus phalangarcha, princeps phalangis ſimplaris dicitur: nonnulli ſtrategiam, id eſt, præturam hunc ordinem vocant, & ſtrategum, id eſt, prætorem ejus principem nominant. Duæ ſimplares phalanges duplarem phalangem reddunt hominum octo millium cxcii. decuriarum D.duodecim. Sunt qui ordinem hunc meros, id eſt, partem appellari velint, quod modò cornu & alam diximus nominari. Duæ duplares phalanges quadruplarem phalangem coagmentant, decuriarum M. xxiv. hominum xvi. mil.ccclxxxiii. Sunt itaque in tota phalange ſive legione cornua duo, phalanges ſimplares quatuor, partes octo, cohortes milliariæ ſexdecim, quingentariæ triginta duæ, manipuli

A nipuli ſexaginta quatuor. Centuriæ cxxviii. Centuriæ quadruplares cclvi. Decuriæ duplares D.xii. Decuriæ M.xxiv. Optimus quiſque præfectorum phalangum ſimplarium in prima ſimplari, hoc eſt, in dextro cornu ſtatuitur: ſecundus virtute, in ſecunda, hoc eſt, in lævo cornu locatur: tertius cum ſecunda in lævam ponitur mediam verſus ſecturam: quartus cum prima in dextram, hic etiam mediam verſus ſecturam. Quòd cum prima & quarta præfectos habeant, primum virtute & quartum, ſecunda autem & tertia ſecundum virtute & tertium, pares utique virtute ſuorum principum conſtant. Nam ſi in quatuor magnitudinibus inſunt proportiones æquales, quod à prima & quarta proveniat, magnitudine id ei eſſe æquale, quod à ſecunda & tertia, apertum in diſciplinis mathematicis eſt.

B

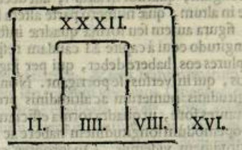

Prima igitur & quarta ſecundam & tertiam æquiparant: partium quoque præfecti ita ordinantur, ut primus virtute in lævo primæ phalangis ſimplaris ſtatuatur. Secundus in dextro ſecundæ. Tertius in lævo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, ut primæ decuriæ princeps virtute excellat, quartæ ſecundum virtutis locum obtineat, tertiæ tertium, ſecundæ quartum. Ita enim virtute pares intra ſe conſiſtent, cum prima primum, & quartum virtute habeat, ſecunda autem ſecundum virtute & tertium. Item cum in ſingulis manipulis quatuor decimæ duplares contineantur, hac eadem ratione vel in his ipſis principes ordinemus, ut primę quadruplaris præfectus in dextro ponatur, & virtute ceteris ſit præſtantior. Quartæ lævum teneat cornu, & virtute ſecundus habeatur. Tertiæ in dextro conſtituatur, & virtute C ſit tertius. Secundæ in lævo locetur, quartus virtutis ratione. Hanc eandem proportionem ſive comparationem vel in majoribus præfecturis ſervabimus.

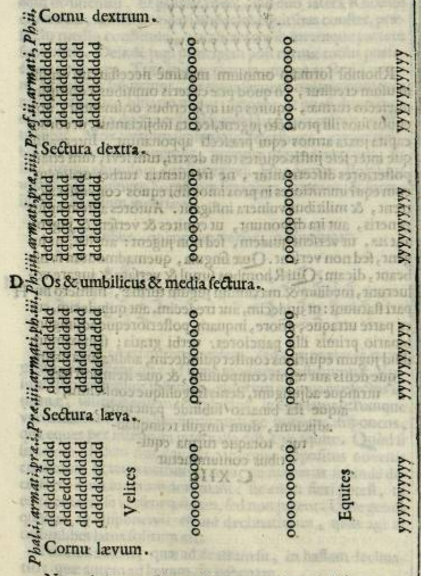

Nunc de intervallis, quibus armati inter ſe diſtent, tum in longum, tum in altum, agemus. Differentia triplex eſt intervalli. Nam homo ordinatus, cubita quatuor occupat. E Denſatus duo. Conſtipatus unum. Denſatio igitur eſt, cum ex laxioribus arctiora reddimus intervalla; atque ita per aſtitem ſubſtitemque corpus phalangis colligimus, & militem univerſum facimus, tum in longum, tum in latum, adductiorem; verùm ita ut recipere poſſit immutationem. Conſtipatio eſt, quoties phalanx per aſtitem ab ſubſtitem arctiùs ſeſe colligit, quàm modò denſari recolimus, adeò ut ob frequentiam militis, nulla vel dextrorſus, vel ſiniſtrorſus poſſit fieri declinatio. Denſatur, cum phalangem duci in hoſtes placet Imperatori. Conſtipatur, cum hoſti aggredienti reſiſtendum in robore eſt. Cum itaque frontem phalangis decuriones M.xxiii. compleant, ii certè ordinati, cubita quatuor millia, xcvi. longitudinis occupabunt, hoc eſt, ſtadia decem, & cubita xcvi. Denſati ſtadia quinque, cubita quadraginta octo. Conſtipati ſtadia occupabunt duo, & ſemis, & cubita viginti quatuor. Armabitur phalanx ſcuto & haſta. Scutum optimum, quod Macedonicum, æneum, mediocriter cavum, ad octo dodrantum magnitudinem. Haſta nulla cubitis octo brevior, longiſſima, quæ catenùs ſumi poteſt, quatenùs tenere miles & uti facilè valeat. Decuriones, utpotè F duces decuriarum phalangis, optimos eſſe omninò convenit, ita & ſtatura & viribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Hoc enim jugum phalangem continet univerſam, & in uſu præcipuum eſt. Ut enim gladius pondere ſui ferri poſterioris & mole aciem efficaciorem præſtat, idem in phalange exiſtimandum eſſe, ut pro acie ac oris cujuſdam robore ipſe ſit ordo decurionum. Pondus autem & molem & magnitudinis additamentum afferat conſtituta in tergo militum multitudo. Curandum, quoad fieri poteſt, ut etiam jugum ſecundum milite conſtet idoneo. Nã ejus quoque ordinis iſta in frontem prominet, & adjuncta priori, utilis ex propinquo eſt, & vel deſiderato vel ſauciato decurione, ſecundus ſe in parte priore conſtituens, ordinis incolumitatem ſervabit. Tertium item jugum, & quartum, & reliqua deinceps pro virtute inſtituemus, ut qui deterior ſit, iis ſubindè poſterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis, & intoleranda hoſtibus habita eſt genere ſuo inſtructionis & ordinis. Miles enim armatus, vel in duobus cubitis ſtat, quoties denſari imminens prælium poſtulat. Sariſſæ longitudo ad cubita quatuordecim, quorum duo G manus auferunt, reliqua duodecim prominent. Itaque fit, ut ſecundi ſuas ſariſſas ſuper armatos jugi prioris prominentes, ad decem cubita habeant: tertii ad octo, quarti ad ſex, quinti ad quatuor, ſexti ad duo. Ab his nulla item ſariſſa primum ſuperat jugum. Quod, cum per ſingulos jugi primi ſariſſæ quinque aut ſex promineant, ſpecies formidoloſa exiſtat, conſentaneum eſt. Miles item firmus ac robuſtus conſtat quinque ſexque ſariſſis obſeptus, & tot tantiſque fultus innixuſque facultatibus commilitonum. Quinetiam qui poſt ſextum poſiti ſint jugum, & ſi minùs ſariſſis agunt, tamen pondere ſui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatem, nec fugiendam illam ducibus & præſtitibus relinquunt occaſionem: nonnulli haſtam poſterioris militis longiorem quàm prioris ſumi idcircò voluerunt, ut etiam qui in tertio & quarto jugo locati eſſent, ſpiculis ſuis pari fronte hoſtem poſſent excipere. Tergidux ſuperordinarius ſingulorum ordinum prudens perituſque eſſe debet, qui provideat & procuret, quemadmodum milites ordinis totius verſent inter ſeſe atque jugent: & recedentes vel metu, vel aliqua alia cauſa prohibeat, & reſtitui cogat in H ordinem, atque etiam cum conſtipandum ſit, compellat militem, cogatque, ſi uſus exigit, in arctum quàm maximè adduci. Ita enim fit, ut vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modò in fronte, verùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem ſtatui, neceſſarium ducimus. Hæc de decuratione armatorum phalangis dixiſſe ſufficiat. Nunc de velite. Inſtruet Imperator ſuum velitem pro paratu ex conſilio hoſtium modò in fronte, modò in dextera, modò in læva, nonnunquam etiam in tergo, videlicet quemadmodum res uſuſq; exigit. Nos exempli gratia ſic inſtruimus.

Decurias quoque in ordine velitum ſtatuemus M.xxiv. videlicet totidem, quot phalanx continet armatorum: ut ſub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur, & ſub ſecunda, ſecunda; & deinceps ſub ſingulis ſingulæ conſtituantur, non tamen ex ſexdecim hominibus has inſtituemus, ſed ex octo: ita ut M.xxiv. decuriæ compleant hominum octo millia cxcii. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitum ſyſtaſim, id eſt, conſtitutionem vocamus, hominum triginta duorum. Duas conſtitutiones pentecon-

A contarchiam, ſemicenturiam dixerim, hominum ſexaginta quatuor. Duas ſemicenturias, centuriam, hominum centum & triginta octo. Ineſſe ſingulis centuriis debent ſuperordinarii quinque, Signifer, Tergidux, Tubicen, Miniſter, Præco. Duas centurias pſilagiam à ducentis velitibus, quaſi velitariam, vel expeditariam nominamus, hominum ccxlvi. Duas velitarias, xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum D. xii. Duas mercenarias ſyſtema, tanquam conſtitutoriam appellamus, hominum M.xxiv. Duas conſtitutorias, epixenagiam ceu admercenariam, hominum duorum mill. & quadraginta octo. Duas admercenarias ſtiphas, hominum quatuor mill. & nonaginta ſex. Duo ſtiphæ, epitagma, velut additam legionem, decuriarum mille & vigintiquatuor, hominum octo mille centum & nonaginta duorum. In his quoque ſuperordinarios octo ineſſe ſolitum eſt, quorum quatuor Epixenagi, hoc eſt, duces ſive Principes admercenariæ illius habentur, reliqui Syſtematarchæ præficiunt, Principes ſeu præfecti ejus, quam conſtitutoriam interpretamur. Jaculatores ſagittarii, & omnes qui aliquo teli genere utantur, utiles ad eam rem eſſe cō- B ſtat, ut prælium exordiantur, hoſtem provocent, feriant, ſaucient eminus, & proſternant: fundant aciem, repellant equitem, cogant adverſarium procurſantem loco cedere, explorent, perluſtrent, quæ loca ſuſpecta locent inſidias: hi denique & primum certamen ſubeunt, & unà cum cæteris pugnant; & quanquam cæteri deſierunt, ipſi perſeverant in dimicatione: omninò genus hoc militum, cum operam præſtet celeriorem, agatque eminus, multa efficere poteſt & præclara.

De acie equeſtri.

Equitum acies autores ſuperiores, aut quadratas, aut parte altera longiore, aut Rhombi cuneive gerentes ſpeciem, tradidere. Sed nemo ſuam ferè ſatis expreſſit ſententiam. Quamobrem nos deſcriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipſas, quo poſſint faciliùs percipi. Aciebus ad Rhombi ſimilitudinem formatis Theſſalos primos uſos comperimus, qui plurimùm equitatu valuerunt, Jaſone (ut ferunt) autore generis hujus aciei, utpotè ad omnes uſus accommodatioris: equites enim conſtituti in hac forma C vertere ſe in quemvis proſpectum poſſunt, minimèque vel à tergo vel à latere capientur. Quippè cum præſtantiores, Rhombi latera teneant, & principes, angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipſius præfectus, in dextro autem & ſiniſtro, qui cuſtodes vocantur lateris, ſtatuuntur. In reliquo verò angulo ducem ſeu ductorem tergi locari ſolitum eſt.

Rhombus.

ἰλάρχης.

P.

D

Tergidux. D οὐραγός.

Cuneatis Scythæ utuntur & Thraces. Quinetiam Macedones uſi ſunt, ſuadente Rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum eſt, quàm quadratum: ob eam ſcilicet rem, quòd ſuos principes circumpoſitos habeat, & fronte exigua conſtet, & equitandi uſu per quodlibet intervallum facilem præbeat regreſſum ac celeriorem. Quippè quod minùs difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies ſortiuntur. Quadratis aciebus Perſæ & Siculi, ac plerique Græcorum uſi ſunt, exiſtimantes, & ad compoſitionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omninò hoc diſciplinæ genus ſervare, multis in rebus præſtantius. Nam & inſtructio, quoniam perverſus ad juga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc uno formandi genere hoſtem univerſi aggrediuntur.

E Phalanx curvata.

Optimæ inter quadratas habentur, quæ duplici, tam in longum quàm in altum, numero conſtent. Exempli gratia, octo in longum, quatuor in altum, aut decem in longum, quinque in altum, quæ numero parte altera longiores conſiſtunt, figura autem ſeu forma quadræ inſtituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam reſpectu ſuæ latitudinis plures eos habere debet, qui per juga ordinentur, quàm eos, qui in verſus ſe porrigant. Nonnulli triplicem F eſſe longitudinis numerum ac altitudinis probant, ſcilicet ita arbitrantes fore, ut quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodùm longitudinem habere ac ſuorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cum novem in fronte ſtatuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri poteſt, ut equitum multitudo poſteriorem eandem præſtet utilitatem, quam in pedeſtribus copiis, ubi ſcilicet pone renitentes, primorum continent altitudinem. Equitum namque omnium numerus, corpus ponduſque unum conſiſtet. Itaque fit, ut ſi poſteriores prioribus juncti renitantur, nihil ſuo impulſu proficiant; imò unà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus, graviùs ſuo errore quàm virtute hoſtium verſentur neceſſe ſit. Quamobrem ita evenit, ut quoties equeſtris longitudinis numerus æquè & altitudinis conſtet, numerus ipſe quadratus ſit; forma autem altitudinis parte altera longior. Aſt quoties turmæ forma quadrata eſt, è contrario evenit, ut equitum numerus parte altera longior exiſtat.

G Phalanx quadrata.

Rhombi formam omnium maximè neceſſariam veniſſe in uſum creditur, eò quòd præ cæteris omnibus conſtituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur, non equos ſuos illi profectò jugent, ſed ita ſubjiciantur, ut eorum capita juxta armos equi præfecti apponantur. Intervalliſque inter ſeſe juſtis equites tum dextri, tum levi, tum etiam poſteriores diſcernantur, ne frequentia turbet ordinem, cum equi immitiores in proximos ſibi equos converſi calcitrent, & militibus vulnera infligant. Autores autem hujus generis, aut ita diſponunt, ut equites & verſent & jugent: aut ita, ut verſent quidem, ſed non jugent: aut ita, ut jugent, ſed non verſent. Quæ ſingula, quemadmodum ſe habeant, dicam. Qui Rhombos ſimul & verſare & jugare vo- H luerunt, medium & maximum jugum turmæ, numero impari ſtatuunt: ut undecim, aut tredecim, aut quindecim, cui ex parte utraque, priore, inquam, poſterioreque adjungunt binario primis illis pauciores: verbi gratia, ſi maximum illud jugum equitibus conſtet quindecim, addita juga utrinque denis aut ternis componunt, & quæ item poſt hæc utrinque adjungunt, denis ſinguliſque conficiunt, atque ita binario ſubindè pauciores, adjiciunt, dum ſinguli relinquantur, totaque turma equitibus conſummetur C. XIII.

Rhombus,

A Rhombus, qui verſat & jugat.

Rhombum dimidiatum, & jam transformatum in tri- B quetrum, cuneum ſeu roſtrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perindè explicata jam eſt, quod aciei genus cum ſuum medium exiens in acutum abeat, motum facilè, quorſum velit, ſortiatur, expeditè admodùm vel molem poſteriorem ſua cum fronte circumagit, & celeriter poteſt immutari.

Cuneus, qui verſat & jugat, vel roſtrum:

Alii ita inſtruxere, ut equites, qui Rhombum conficerent, neque verſarent, neque jugarent. Ita enim & converſiones & tranſitiones equitum poſſe faciliùs fieri exiſtimarunt, cum non ante, non pone, non à latere quicquam impediret. Sta- C tuunt primum præfectum turmæ, mox ad ejus utrumque latus adjungunt ſingulos loco ſubmiſſiore, ut quod dictum jam eſt, capita junctorum equorum juxta armos præpoſiti equi ordinentur. Et primus ordo, qui duo latera Rhombi contineat, numero impari undecim equitibus conſtet, præfecto medio conſtituto, quinis autem in utramque partem ſuppoſitis. Deindè jugi principem poſt turmæ totius præfectum collocant. Tum in ejus partem utramque ſimili ratione quaternos ſubjiciunt, ut totus ſecundi ordinis numerus novenarius ſit, binario minor priore: & quaſi duo æquidiſtantia latera duobus illis Rhombi lateribus primis conſtituantur. Mox tertium ſeptenario deſcribunt, atque ita ſubindè binario diminuentes, in unum uſque deveniunt. Et hæc turma equitibus conſtat xxxvi. Hoc genere Polybius utitur, ſed numero hominum ſexaginta quatuor, & forma literæ λ deorſum inverſæ v.

Rhombus, qui neque verſat, neque jugat.

D

Sunt quæ ex verſantibus quidem, ſed non præterea ex jugantibus conſtent, quæ ad hunc modum conſtituuntur. Verſu aliquot equitibus inſtituto, quorum primus præfectus ſit turmæ, ultimus autem tergiductor, in ejus latus utrumque verſus alios numero hominum unitate minores diſponens, qua eques per interjecta intervalla diſtat ab equite. Quòd ſi in primo decem ſint equites, uterque appoſitus novenis conſtabit, & tertii octonis, atque ita numerus ſubindè decreſcet, dum in unum deveniant: ſic enim fieri poteſt, ut equites inter ſe verſent quidem, ſed non jugent. Utile genus quoque id diſponendi eſt ad declinationes, quas agi in utrumlibet latus ſolitum eſt.

Vocatur autem, quæ ad dextram fit, in haſtam declinatio: quæ autem ad lævam, in habenam.

E Turma ex verſantibus.

Præfectus.

Rhombus verſan., non jugas.

Tergiductor.

At ſi turma ex jugantibus quidem, ſed non ex verſantibus conſiſtere debeat, in hunc modum diſpones, medium & F maximum jugum numero conſtitues impari; cætera autem ſubindè per media intervalla adjunges, quemadmodum in ſuperiore turma propoſui, atque efficietur, ut turma jugantibus tantùm conſiſtat.

Turma juganti- ex jugantibus.

Turmas vario modò, ut etiam levem armaturam, ſtatuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut poſt le- G vem armaturam: ſed nos deſcribendi exempli gratia poſt levem locavimus. Et prima equitibus conſtet ſexaginta quatuor, cujus primum jugum equites compleant quindecim, ſecundum tredecim, tertium undecim, & reliqua ſubindè binario uſque in unum decreſcant. Signum is feret, qui in ſecundo jugo à læva Principi jugi aſtat. Omnes turmæ numero ſexaginta quatuor ſtatuentur, equites quatuor millia CXVI. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc eſt, turmam duplarem conſtituunt, equitum CXVIII. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitum CCLVI. Duæ Tarentinæ magiſterium, equitum DXII. Duo magiſteria Ephipparchiam duplare magiſterium, equitum MXXIV. Duplicatum duplare magiſterium telos, equitum 2. mil. 48. Duplicatum telos epitagma, id eſt ſummam ordinis ſive agminis facit, equitum quatuor mil. XCVI. Explicatæ jam ſunt variæ ſententiæ veterum, quemadmodum turmæ inſtruantur; ſed quoniam in his magnam differentiam eſſe conſtat, non ſine delectu uti debemus, ſed quotidianis exercitiis ſæpiùs experiri genera inſtruendi ſingula. Itaque ſecurè in præliis, quod H facilius commodiuſque probetur, admittere, officium eſt. Quid enim ſtultius, quàm cum minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perſcrutentur; de his tam amplis, tam neceſſariis, non ante periculum facere accuratiſſimè velint, quam certamina ſubeant? Quod autem genus turmæ probaveris, id licet & augere numero hominum, & minuere.

De curruum & elephantorum inſtitutione, quanquam uſus eorum rarus eſt, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus autores ſuperiores uſos comperio. Duos currus zygarchiam, id eſt, parilem vocant. Duas pariles, conjugationem. Duas conjugationes, epiſyzygarchiam duplarem conjugationem. Duas duplares, harmararchiam currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus uti phalangibus curruum licet, vocabulis iiſdem, quæ modò expoſui. Curribus autem ipſis, aut expeditis, aut falcatis, uſos comperimus. In ordine elephantorum, qui uni præeſt elephanto, zoarchus ab animalis præfectura vocatus eſt: qui duobus imperat, Therarchus a fera, quaſi ferarius, & conſtitutio talis Therarchia,